

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

У статті проаналізовано наукові дослідження щодо визначення поняття неповна сім'я. Розглянуто причини появи неповних сімей. Визначено роль сім'ї в процесі соціалізації дитини. Виокремлено основні функції сім'ї та їх реалізацію в неповних сім'ях. Надано психологічну характеристику материнським та батьківським неповним сім'ям, а також розлученим сім'ям. Джерел - 7.

Ключові слова: батьківська неповна сім'я, виховання, виховна функція сім'ї, комунікативна функція сім'ї, материнська неповна сім'я, неповна сім'я, репродуктивна функція сім'ї, сім'я, соціалізація дитини, економічна функція сім'ї.

Постановка проблеми. Сім'я є одним з головних інститутів виховання. Це пояснюється тим, що в ній дитина перебуває протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість жоден з інших інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У сім'ї формуються основи особистості дитини. Неповна сім'я це гостра проблема сучасного суспільства. За останні роки різко збільшилось число дітей, які виховуються в неповних сім'ях. Життя й умови виховання дитини в неповній сім'ї мають явну специфіку й істотно відрізняються від життя дитини в повній сім'ї. Ці особливі умови життя дитини відбиваються на особливостях її особистісного розвитку, її емоційному самопочутті, самооцінці, відношенні до інших людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Неповною називається така сім'я, яка складається з одного з батьків з одним або декількома неповнолітніми дітьми.

Т. С. Зубкова вважає, що неповна сім'я – мала соціальна група, спільно мешкаючих одного з батьків і його дітей (дитини), що утворилася в результаті розлучення, смерті чоловіка або жінки, народження або всиновлення дитини поза шлюбом, у якій відповідальність за виховання й соціалізацію дітей несе, як правило, один з батьків [4].

І. Дементьева вважає, що неповна сім'я, яка виникає в результаті розлучення, є найбільш уразливою з погляду її виховного потенціалу. Крім того, для багатьох дітей, які втратили рідного батька, перспектива придбання іншого в результаті повторного заміжжя матері виявляється досить незначною. Це пов'язане з тим, що лише невелика частина жінок, які мають дітей, вступають у повторні шлюби, а також з тим, що не завжди вітчим для дитини стає дійсним батьком [3].

А. Д. Андреева вважає, що згідно даних вітчизняних дослідників, реалізація функцій родини в умовах виховання дітей у неповній сім'ї має наступні особливості:

а) утруднена економічна підтримка неповнолітніх членів сім'ї, тому що часто неповна сім'я - малозабезпечена або нужденна; середній матеріальний дохід у неповній сім'ї нижче, ніж у повній. Матеріальні утруднення можуть привести до порушення фізичного здоров'я дітей з неповної сім'ї в силу неповноцінного харчування, відсутності необхідного одягу та взуття й викликати труднощі у відновленні здоров'я дитини, її лікуванні;

б) зниження можливості реалізації репродуктивної функції, не задовольняється потреби батьків у дітях, дітей - у братах і сестрах;

в) зниження можливості в організації змістовного дозвілля й відпочинку в силу недостатності матеріальних засобів і зайнятості самотнього батька (матері);

г) «подвійна» відповідальність одного з батьків за матеріальне забезпечення й соціалізацію дитини часто зрушує орієнтири на матеріальне забезпечення, а не на духовні цінності, тобто можуть відбутися порушення в оволодінні дитиною соціальними нормами й правилами;

д) відсутність у неповній родині емоційно-психологічного тла, що створює повноцінні подружні й батьківські відносини;

е) порушення емоційного зв'язку з відсутнім батьком, нереалізованість потреби в прихильності до нього;

ж) порушення процесу формування психологічної основи дитини в силу ускладнення розвитку подань про культуру спілкування між поколіннями [1].

Кон І. С. відзначає, що в неповній родині виховне, навчальне середовище й те, що соціалізує дівчинок і хлопчиків, різне.

С. А. Корольова вважає, що у неповній сім'ї для майбутнього чоловіка й жінки відсутнє головне - приклад шлюбних відносин. Тому відсутні для дітей - майбутнього чоловіка, жінки й батьків - певна можливість формування культури почуттів, відносин, характерних для взаємин чоловіка й дружини. Майбутні чоловіки, які виховуються без батька, нерідко засвоюють жіночий тип поведінки або ж у них формується перевернуто подання про чоловічу поведінку як агресивну, різку, жорстоку. А в майбутніх дружин, які виростили без батька, гірше формуються подання про ідеал майбутнього чоловіка, у подружньому житті їм значно важче адекватно розуміти чоловіка й синів. Тому в таких сім'ях свідомо більше причин для конфліктів, розлучень [5].

Мета статті: виявити особливості виховання дитини, а також особливості її соціалізації та формування ставлення до себе й оточуючих внаслідок виховання в неповній сім'ї.

Виклад основних матеріалів та результатів дослідження. Існування неповних сімей обумовлюється в основному наступними причинами: смертю чоловіка або жінки; відносно широко розповсюдженою позашлюбною народжуваністю; розпадом шлюбів.

У зв'язку із цим розрізняють наступні різновиди неповних сімей: осиротіла, позашлюбна, розведена, яка розпалася. Залежно від того, хто з батьків займається вихованням дитини, виділяють: материнські й батьківські неповні сім'ї. По кількості поколінь у сім'ї розрізняють: неповну просту - мати (батько) з дитиною або декількома дітьми й неповна розширена - мати (батько) з одним або декількома дітьми й іншими родичами. Останні становлять абсолютну більшість серед неповних сімей [6].

Осиротіла неповна сім'я - утвориться в результаті смерті одного з батьків. Незважаючи на те що втрата близької людини - це страшний удар для сім'ї, її члени, які залишилися здатні згуртуватися й підтримати цілісність сімейної групи. Родинні зв'язки в таких сім'ях не руйнуються: зберігаються взаємини з усіма родичами, які продовжують залишатися членами сім'ї.

Неповна розведена сім'я - сім'я в якій батьки з якоїсь причини на захотіли або не змогли жити разом. Дитина, яка виросла в такій сім'ї, одержує психологічну травму, спричиняється появи почуття неповноцінності, страху, сорому. Тому природні бажання, особливо маленьких дітей, надія на возз'єднання, відновлення шлюбних відносин між батьком і матір'ю.

Позашлюбна сім'я (самотня мати) має свої особливості. У силу яких або обставин жінка приймає рішення мати дитину не одружуючись. Це може бути бажання скрасити самотність, прагнення задовольнити потребу в материнстві або залишити дитину як нагадування про людину, яку вона жагуче любила тощо [6].

Особливості сучасної неповної сім'ї багато в чому обумовлені змінами в співвідношенні тих або інших функцій, їх перегрупуванням і визначаються своєрідністю укладу життя, відносин, властивих кожній конкретній сім'ї.

Так неповна сім'я має досить специфічні умови життєдіяльності, відрізняється своєрідними умовами виховання й соціалізації дітей. Під соціалізацією розуміється розвиток дитини у взаємодії з навколишнім середовищем у процесі її засвоєння й відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також розвиток і саморозвиток у тому суспільстві, до якого вона належить.

Провідна роль сім'ї в процесі соціалізації дитини незаперечна, тому що родина визначає фізичний, розумовий і емоційний розвиток особистості, відіграє визначальну роль у формуванні психологічної основи дитини, має велике значення в оволодінні людиною соціальними нормами й фундаментальними ціннісними орієнтаціями, виконує функцію соціально-психологічної підтримки й захисту своїх членів від негативного впливу навколишнього світу [7].

Виховні можливості в неповній сім'ї обмежені: ускладнюється контроль і нагляд за дітьми, відсутність одного із батьків позбавляє дітей можливості знайомити з різними варіантами сімейних відносин і спричиняє однобічний характер психічного розвитку. Це пов'язане з відсутністю зразків сексуальної поведінки дорослої людини, які можна було б наслідувати в майбутньому. Хлопчик, який одержав «охоронне» материнське виховання, нерідко позбавлений необхідних чоловічих рис: твердості характеру, дисциплінованості, самостійності, рішучості. Дівчинці спілкування з батьком допомагає формуванню образу чоловіка. Якщо батька в родині немає, то образ чоловіка виходить перекрученим - збідненим або, навпроти, ідеалізованим, що приводить згодом або до спрощеності в особистих відносинах із чоловіком, або до непереборних складностей. Опираючись на негативний досвід батьківської сім'ї, чоловік і жінка з неповних сімей легше йдуть на розрив і у власній сім'ї [3].

І. В. Гребенніков вважає, що основне призначення сім'ї – задоволення суспільних, групових і індивідуальних потреб. Будучи соціальним осередком суспільства, сім'я задовольняє ряд його найважливіших потреб, у тому числі й у відтворенні населення. У той же час вона задовольняє особистісні потреби кожного свого члена, а також загальносімейні (групові) потреби. Із цього й можна виокремити основні функції сім'ї: репродуктивна, економічна, виховна, комунікативна, організації дозвілля й відпочинку. Між ними існує тісний взаємозв'язок, взаємопроникнення й взаємодоповнюваність.

В неповній сім'ї дані функції виконуються на недостатньому рівні, що негативно впливає на формування особистості дитини.

Репродуктивна функція сім'ї складається у відтворенні життя, тобто в народженні дітей, продовженні людського роду. В неповній сім'ї дана функція відсутня, якщо мати не хоче другий раз виходити заміж, щоб не травмувати дитину. Діти в неповних сім'ях, часто не мають молодших братиків або сестричок, в них не формуються навички поведінки з молодшими дітьми.

З економічною функцією тісно зв'язана проблема керування сім'єю, тобто питання верховенства в сім'ї. В сім'ї, звичайно головним є батько, йому належить необмежена влада. В неповній сім'ї найчастіше головною є матір, тому дитина не переймає приклад поведінки батька та чоловіка в сім'ї.

Можна назвати наступні компоненти комунікативної функції сім'ї: посередництво сім'ї в контакті своїх членів із засобами масової інформації (телебачення, радіо, періодична преса), літературою й мистецтвом; вплив сім'ї на різноманітні зв'язки своїх членів з навколишнім природним середовищем і на характер його сприйняття; організація внутрісімейного спілкування. В неповній сім'ї комунікативні функції не виконуються в повній мірі.

Діапазон впливу сім'ї на виховання дітей настільки ж широкий, як і діапазон суспільного впливу. В неповній сім'ї виховна функція покладена на одну людину матір або батька, й вони не в змозі виконувати її в повному обсязі. Активний вплив сім'я робить

на розвиток духовної культури, на соціальну спрямованість особистості, мотиви поведінки. Будучи для дитини мікромоделлю суспільства, сім'я виявляється найважливішим фактором у виробленні системи соціальних установок і формування життєвих планів. Суспільні правила вперше усвідомлюються в сім'ї, культурні цінності суспільства споживаються через сім'ю, пізнання інших людей починається з сім'ї.

Функція організації дозвілля та відпочинку має велике значення для розвитку дитини, проведення часу з батьками зближує їх. В неповній сім'ї дана функція не виконується в повній мірі [7].

Неповна сім'я - це сім'я, де немає одного з батьків. Найчастіше зустрічаються ситуації, коли в сім'ї немає батька. Звичайно це стає якоюсь проблемою у віці 3 років, тому що саме в цьому віці діти починають відвідувати дитячий сад, або активніше спілкуються з однолітками й починають зауважувати, що в інших сім'ях є батько. В цьому випадку матері, відповідаючи на запитання дитини, потрібно уникати сильного негативу або занадто різких, грубих зауважень убік батька дитини. Звичайно, діти з неповної сім'ї можуть вирости небагато більше сором'язливими, ранимими, чим діти з повної сім'ї, але звичайно це буває у випадку занадто складного емоційного стану матері. Мати, яка упевнена, що впорається із завданням виховання своєї дитини, що підтримує її у всьому намагається зрозуміти свою дитину, і не губить своєї щиросердечної рівноваги, зможе виростити чудового сина або доньку.

Особливо актуальна проблема в вихованні дитини в неповній сім'ї - це поява нового папи. Якщо дитина ще дуже маленька, то цей період не є чимсь складним для маляти. Якщо папа з'являється в більше свідомому віці дитини, то вона може відреагувати по-різному. В 3 роки період знайомства з новим членом сім'ї може протікати більш-менш спокійно, але у віці від 6 років, коли дитина вже звикла жити тільки з мамою вдвох, вона може починати протестувати. Батьки повинні розуміти, що дитина не ставиться негативно до конкретної людини, хоч це й здається так, а під його негативними емоціями часто ховається страх, що тепер усе буде інакше, а значить погано. Дитина починає боятися, що його мама почне любити його менше, буде більше проводити часу із цією незнайомою людиною тощо. У такій ситуації розуміння й терпіння варто виявити як матері, так і новому батькові. Необхідно проводити більше часу всім разом, батькам говорити, як вони люблять дитину, пояснювати, що в новій сформованій ситуації немає нічого поганого тощо.

Така ж складна ситуація й у тих сімей, де з'являється нова мама. Багато жінок упевнені в тім, що завжди зможуть знайти спільну мову з дитиною свого чоловіка, але часто зіштовхуються із зовсім протилежною ситуацією, виявляючись до цього зовсім не готові. Спочатку необхідно налагодити гарні й довірчі відносини з дитиною, а вже потім обережно спрямовувати її. Жінка може зіштовхнутися з особливими сильними ревностями, якщо в чоловіка є донька. Тут важливо особливо поступово налагоджувати взаєморозуміння, не намагатися давити, загрожувати або сварити дитину, це ні до чого не приведе й тільки ускладнить ситуацію.

Якщо дитина зіштовхнулася з розлученням батьків, і добре пам'ятає свого батька або матір, тут можуть виникнути додаткові проблеми, такі як порівняння нового члена сім'ї. Висловлення вголос порівняльних фраз, які звичайно завжди будуть не на користь нового батька або матері, можуть вивести з рівноваги, але цього ніколи не можна допускати. Навпаки, варто докладніше розпитати дитину про ті гарні якості, які вона пам'ятає про своїх батьків й можливо навіть щось відтворити [1].

Існує певна різниця у вихованні та соціалізації дитини в материнських та батьківських неповних сім'ях.

Розгорнута констатація терміну материнська неповна сім'я позначає більше широку категорію матерів, що виховують дітей у сім'ях без батька, у тому числі розведених і вдових. Як правило, у повсякденній свідомості людей поняття «самотня

мати» ототожнюється із самотнім материнством, а сім'ї самотніх матерів різного шлюбного статусу є неповними або материнськими сім'ями.

Більша частина таких сімей виникає через відхід батька. Тому жінки своє розчарування стосовно колишнього чоловіка іноді несвідомо проєктують на дитину. У ряді випадків мати прагне заповнити недолік батьківської турботи, оточуючи дитину надмірним пещенням й опікою. У материнських неповних сім'ях хлопчики не бачать приклада чоловічої поведінки в сім'ї, що заважає формуванню в процесі їхньої соціалізації адекватного подання про рольові функції чоловіка, батька. Хлопчик не має можливість на найближчому прикладі спостерігати особливості чоловічої поведінки й мимоволі переймає жіночі риси. Психічний і сексуальний розвиток дівчинки в неповній сім'ї також відрізняється суперечливістю. Поведінку незаміжньої матері в сім'ї багато в чому обумовлено відсутністю другого батька. Це впливає й на соціалізацію дівчинок, що виховуються в материнських неповних сім'ях, спотворює їхнє подання про рольові функції жінки, дружини, матері. Часто в неповних сім'ях даного типу виникає таке явище, як фемінізація (перевага жіночого впливу).

Матері, що виховують дітей у неповній сім'ї, часто змушені витратити більше часу й сил на матеріальне забезпечення сім'ї й відповідно менше часу й сил залишається в них на заняття з дітьми, їхнє виховання. Діти в цьому випадку часто залишаються без усякого догляду, що обертається нерідко проблемою бездоглядності дітей [4].

Серед населення існує думка про те, що батько, що виховує дитину без матері, це рідке явище. Неповна батьківська сім'я це не цілком традиційна модель сім'ї, тому весь уклад життя, включаючи звички суспільного сприйняття, не цілком до неї пристосовані. Серед батьків, що виховують дітей без матері часто зустрічається думка, що жінка більше компетентна в питаннях виховання дітей. Існуючий стереотип про те, що жінка повинна бути «охоронницею домівки», а чоловік є домінуючим на ринку праці, «єдиним годувальником» сім'ї, ускладнює й без того складну подвійну відповідальність батька.

Однією з основних причин виникнення неповної батьківської сім'ї є смерть жінки. Іноді причиною виникнення самотнього батьківства є розлучення чоловіка й жінки, або результат судового рішення про позбавлення або обмеження рідної матері дитини батьківських прав. В останні роки виявляється тенденція змушеного самотнього батьківства в результаті невиконання матір'ю своєї материнської ролі (халатне відношення до питань життя й виховання дитини, добровільно обране роздільне проживання матері й дитини). Причиною виникнення батьківської сім'ї може бути фактор соціального батьківства - опікунство, піклування, коли чоловік у силу сукупності причин виконує батьківську роль у житті дитини, не будучи її біологічним батьком. Крім того, не варто забувати, що існує велика кількість батьківських сімей, які перебувають у шлюбі тільки фактично й виховують дитину поодиночі, тобто без участі рідної матері дитини.

Нечисленні дослідження неповних сімей й виховання дитини в них виявив ряд певних проблем, властивих батьківській сім'ї.

По-перше, це сполучення ролі обох батьків в одній особі. Тому що сучасна сім'я характеризується поділом експресивної (виховної) і інструментальної (економічно продуктивної) ролей, батько при сполученні цих ролей зазнає істотних труднощів, що впливають на стан сім'ї в цілому. Наприклад, батьки більше чим матері схильні допомагати 6-літній дитині й поблажливіше ставитися до проявів її нестриманості, проте матері з більшою готовністю відгукуються на заклик виявити увагу, і більше сприйнятливі до статево-рольових розходжень. Очевидно, існує якась загальна взаємодоповнюваність батьків, так що батьки є більше поблажливими вихователями в одних сферах і більше строгими - в інших. Сучасні ринкові відносини характеризуються повною зайнятістю матеріальним забезпеченням і мінімальною кількістю часу, виділюваного батьками для сімейних відносин. На виховання, як правило, часу не залишається. Діти в неповній сім'ї часом відчують гостру нестачу уваги з боку батька,

формуєчись при цьому, як більше самостійні особистості, чим їхні однолітки, пізнаючи світ методом власних проб і помилок.

По-друге, неповну батьківську сім'ю характеризують утруднення в статеворольовій орієнтації дітей. Зростає ризик неуспішного формування власної сім'ї, тому що стереотипи чоловічої й жіночої поведінки в сім'ї формуються на ранньому етапі соціалізації дитини. Якщо нестача чоловічого стереотипу поведінки в сім'ї досить розповсюджене явище в сучасному російському суспільстві, то недолік материнського впливу, особливо для дівчат, істотно утрудняє процес формування подань про себе як дівчинку, жінку й матері. Дівчинки більше часу проводять у суспільстві матерів, більше зайняті вбиранням будинку, готуванням їжі й інших домашніх справ під доглядом матері. Більша частина цих завдань прямо спрямована на благополуччя інших членів сім'ї, привчає дівчинок передбачати й задовольняти потреби інших - виховують «турботливу» поведінку. При відсутності матері в сім'ї, стереотип жіночої поведінки формується впливом інших значущих дорослих, або списується з жіночої складової батька.

По-третє, для неповної батьківської сім'ї характерні й властиво особистісні проблеми самотнього батька. Чоловіка часто приховують свої любовні рани за мужнім самовладанням і мовчанням, замість того, щоб шукати підтримку серед оточуючих. Існує два різних подання про чоловічу самотність. Один - це героїчний образ, що асоціюється із сильним, незалежним чоловіком, що проходить або мріє пройти випробування на мужність. Інший протилежний образ чоловічої самотності - трагічний чоловік, переможений невдаха, що замкнув свої двері й сидить на самоті за кухонним столом зі склянкою алкоголю. Важкі почуттєві втрати коливаються основи всього існування й буття. Чоловік починає сумніватися у власній здатності робити оцінку, боїться помилитися й тому боїться майбутніх відносин.

По-четверте, неповній батьківській сім'ї часто властиві труднощі при формуванні вторинної сім'ї, що виникають у відносинах між дітьми й новою дружиною батька та, можливо, її дітьми. З однієї сторони при формуванні вторинної сім'ї з'являється надія на поліпшення, з іншої, виникає тривога, переживання чогось чужорідного в будинку: дитина переживає за своє місце в сім'ї. Як правило, причини формування неповної батьківської сім'ї викликає глибокі трагедії - або смерть матері, або алкоголізм тощо і діти можуть бути сильно педагогічно занедбані. Але, з іншого боку, і прагнення до тепла в них виражено сильніше. Тому багато чого у формуванні вторинної сім'ї буде залежати від позиції дорослих стосовно дітей.

Наступною характеристикою неповної батьківської сім'ї є період адаптації сім'ї при зміні її структури до нових умов існування, які притягають за собою зміну способів взаємодії, функцій сім'ї й переконань. Така адаптація вимагає масу сил і батько, що несе головну відповідальність за дітей, часом має потребу в нагадуванні про те, що йому треба поїсти, відпочити, поспати й піклуватись за себе. Таким чином, у центрі уваги повинен бути новий образ повсякденного життя.

У батьківських неповних сім'ях до перерахованого вище проблемам додається відсутність материнського пещення, без якого виховання дітей теж не може бути повноцінним [6].

Найбільші проблеми з вихованням дітей, як правило, виникають у неповних сім'ях, що утворилися в результаті розлучення. Тут своє вкрай негативний вплив робить як сам факт розлучення, так і звичайно попередня йому конфліктна ситуація в сім'ї.

Як закордонні, так і російські дослідження виховної дієздатності неповної сім'ї зафіксували ряд істотних відмінностей у поведінкових установках дітей розлученого чоловіка й жінки.

Негативний вплив розлучення на соціальну адаптацію дітей проявляється не тільки в рамках міжособистісної взаємодії з батьками, але й поширюється на інші сфери життєдіяльності. У ряді публікацій відрізняється, зокрема, зниження пізнавальних

установок у дітей розлучення, низька шкільна успішність і слабка виразність прагнення до досягнень [5].

Переважає більшість соціальних характеристик дітей, що переживають розлучення, свідчить, на жаль, про негативний характер його наслідків на розвиток особистості дитини. Фахівці відрізняють більше виражені негативні наслідки ситуації в неповній сім'ї в дітей розлучення, на відміну від дітей, що втратили батьків у результаті передчасної смерті. Якщо останні пережили втрату батька як наслідок нещасного випадку, то в батьків, що пережили розлучення, відхід одного з них пов'язаний з поданням про зрадництво, відсутність любові й власної незначущості. Діти розлучення більш сприятливі до психологічної деформації особистості, вони частіше мають низьку самооцінку, вище індекс тривожності, більше підвласні комплексам.

Висновки. Неповна сім'я - є найбільш проблематичною й уразливою у виховному плані. Діти, які виховуються в неповній сім'ї, частіше засмучують батьків поганою успішністю в школі, брутальністю в спілкуванні, поганою поведінкою у школі, дружбою з "поганими" дітьми тощо.

Література

1. Андреева А. Д. Как помочь ребенку пережить горе : психол. консультация / А. Д. Андреева // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 87–96.
2. Бондарчук О. Сім'я, як осередок соціалізації дитини / О. Бондарчук // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – К. : АЛД, 1998. – 186 с.
3. Демет'єва І. Негативные факторы воспитания детей в неполной семье / И. Демет'єва // Соц. исслед. – М., 2001. – № 11. – С. 108 – 118.
4. Зубкова Т. С. Неполные семьи. Организация и содержание работы по социальной защите женщин, детей и семей : учеб. пособ. для студ. / Т. С. Зубкова. – М., 2003. – С. 75–80.
5. Королева С. А. Психологические особенности образа себя и образа родителей у детей старшего дошкольного возраста после развода родителей / С. А. Королева // Психологическая наука и образование. - 2003. – № 4. – С. 15 – 19.
6. Матейчик З. Некоторые психологические проблемы воспитания детей в неполной семье / перевод с чеш. Л. Н. Хваталовой; общ. ред. Н. М. Ершовой // Воспитание детей в неполной семье. – М. : Прогресс, 1980. – С. 70 – 98.
7. Токарева С. Н. Социальные и психологические аспекты семейного воспитания / С. Н. Токарева. – М. : изд-во Московского ун-та, 1989. – 264 с.

References

1. Andreeva A. D. Kak pomoch' rebenku perezhyt' hore : psikhol. konsul'tatsiya / A. D. Andreeva // Voprosy psikhologii. – 1991. – № 2. – S. 87–96.
2. Bondarchuk O. Sim'ya, yak oseredok sotsializatsiyi dytyny / O. Bondarchuk // Problemy sotsial'noyi zakhyschenosti ditey v rynkovykh umovakh. – K. : ALD, 1998. – 186 s.
3. Dement'eva I. Nihativnye faktory vospytaniya detey v nepolnoy sem'e / I. Dement'eva // Sots. issled. – M., 2001. – № 11. – S. 108 – 118.
4. Zubkova T. S. Nepolnye sem'i. Orhanyzatsiya i sodержanie raboty po sotsial'noy zashchite zhenshchin, detey i semey : ucheb. posob. dlya stud. / T. S. Zubkova. – M., 2003. – S. 75–80.
5. Koroleva S. A. Psikhologicheskiye osobennosti obraza sebya i obraza roditeley u detey starsheho doskol'noho vozrasta posle razvoda roditeley / S. A. Koroleva // Psikhologicheskaya nauka i obrazovanye. - 2003. – № 4. – S. 15 – 19.

6. Mateychuk Z. Nekotorye psikhologicheskie problemy vospitaniya detey v nepolnoy sem'e / perevod s chesh. L. N. Khvatalovoy; obshch. red. N. M. Ershovoy // Vospytanye detey v nepolnoy sem'e. – M. : Prohress, 1980. – S. 70 – 98.

7. Tokareva S. N. Sotsial'nye i psikhologicheskiye aspekty semeynoho vospitaniya / S. N. Tokareva. – M. : izd-vo Moskovskoho un-ta, 1989. – 264 s.

Бугаева Н.Н.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ И СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЕНКА В НЕПОЛНОЙ СЕМЬЕ

В статье проанализированы научные исследования относительно определения понятия неполная семья. Рассмотрены причины появления неполных семей. Определена роль семьи в процессе социализации ребенка. Выделены основные функции семьи и их реализация в неполных семьях. Дана психологическая характеристика материнским и отцовским неполным семьям, а также разведенным семьям. Источников - 7.

Ключевые слова: отцовская неполная семья, воспитание, воспитательная функция семьи, коммуникативная функция семьи, материнская неполная семья, неполная семья, репродуктивная функция семьи, семья, социализация ребенка, экономическая функция семьи.

Bugaeva N.N.

FEATURES EDUCATION AND SOCIALIZATION CHILD-PARENT FAMILY

In article scientific researches concerning concept definition an incomplete family are analysed. The reasons of emergence of incomplete families are considered. The family role in the course of socialization of the child is defined. The main functions of a family and their realization in incomplete families are allocated. The psychological characteristic is given to maternal and fatherly incomplete families, and also the divorced families. Sources - 7.

Key words: fatherly incomplete family, education, educational function of a family, communicative function of a family, maternal incomplete family, incomplete family, reproductive function of a family, family, socialization of the child, economic function of a family.

Бугайова Наталія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Луганськ

УДК 159. 92

Garkavet's N.S.

THE VALUES SYSTEM OF THE PERSON AND THE PROBLEM OF THE FORMATION OF STUDENTS' VALUE-SENSE SPHERE

This article analyzes the theoretical approaches to the problem of the system of personal values and value-semantic sphere of boys and girls who are studying at a higher education institution. The features of the formation of value-semantic sphere of students in modern conditions of development of Ukrainian society. Emphasis on the social and normative system of personal values and to prevent the formation of consumers' value-semantic sphere of boys and girls. Sources – 14.

Key words: personality, values system, students, value-sense sphere, values.

Problem definition. In modern conditions of development, which is related to the fundamental transformations in all spheres of Ukrainian life, especial relevance is occupied by the problem of the value formation of the today's youth. The youth has always been "descendants-exponents" of values-goals or terminal values of society that determine the final states of public values and normative consciousness. These values get different manifestations: